



TARBIYACHINING TARBIYALANUVCHILAR BILAN O'ZARO MUNOSABATLARINING XUSUSIYATLARI

Zuxra Bozorova
Otabek Mirzayev
Dilnoza Iminova
Nargiza Qodirova

Andijon davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchilari
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15689839>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-Iyun 2025 yil
Ma'qullandi: 14-Iyun 2025 yil
Nashr qilindi: 18-Iyun 2025 yil

KEYWORDS

Tadqiqotchilar F.T. Ma'murova,
N.X. Abdullayevalar fikricha,
tarbiyachi bolalarga "...ta'lim
beradi, pedagogik ta'sir
ko'rsatadi, ularda ilmiy
dunyoqarash,

ABSTRACT

Mamlakatimiz maktabgacha ta'lim tizimiga qo'yilgan talablar insonparvarlikka asoslangan yangicha yondashuvlarni taqozo qilmoqda va ilgari surmoqda. Bu yondashuv har bir tarbiyalanuvchining shaxsiyati, qiziqishlari, ehtiyojlari va axloqiy sifatlarini teran tushunish, ularni hurmat qilish orqali ta'lim-tarbiya jarayonni tashkil etishga qaratilgan. Mazkur jarayonda tarbiyachi-pedagogning roli bag'oyat ahamiyatli bo'lib, uning bolalar bilan samarali munosabatni yo'lga qo'yish qobiliyati kasbiy shakllanishining asosiy omillaridan sanaladi. Hozirgi paytdagi amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan ko'plab pedagoglar bolalar bilan o'zaro munosabatlarda, muloqot borasida muayyan muammolarga duch kelishmoqda.

Mamlakatimiz maktabgacha ta'lim tizimiga qo'yilgan talablar insonparvarlikka asoslangan yangicha yondashuvlarni taqozo qilmoqda va ilgari surmoqda. Bu yondashuv har bir tarbiyalanuvchining shaxsiyati, qiziqishlari, ehtiyojlari va axloqiy sifatlarini teran tushunish, ularni hurmat qilish orqali ta'lim-tarbiya jarayonni tashkil etishga qaratilgan. Mazkur jarayonda tarbiyachi-pedagogning roli bag'oyat ahamiyatli bo'lib, uning bolalar bilan samarali munosabatni yo'lga qo'yish qobiliyati kasbiy shakllanishining asosiy omillaridan sanaladi. Hozirgi paytdagi amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan ko'plab pedagoglar bolalar bilan o'zaro munosabatlarda, muloqot borasida muayyan muammolarga duch kelishmoqda. Jumladan, bolalar bilan muayyan vaziyatlarda ishonchli aloqa o'rnatishda, ularning ruhiy holatini tushunishda, munosabatlarni vaziyatga ko'ra muvofiqlashtirishda yoki mashg'ulotlarda muloqotni to'g'ri tashkil etishda qiyinchiliklar kuzatilmoqda. Bu esa tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi o'zaro ishonch va hamkorlik maqsadga muvofiq tarzda yo'lga qo'yishda salbiy ta'sir ko'rsatmay qolmaydi.

Tadqiqotchilar F.T. Ma'murova, N.X. Abdullayevalar fikricha, tarbiyachi bolalarga "...ta'lim beradi, pedagogik ta'sir ko'rsatadi, ularda ilmiy dunyoqarash, yuksak e'tiqodni shakllantiradi, ijobiy axloqiy sifatlarini tarkib topdiradi. Lekin institutni tamomlab pedagogik faoliyatga yo'llanma olayotgan barcha talabalarni ham muloqot madaniyatini puxta egallagan, o'z fikrini boshqalarga erkin bayon qila oladigan, sof adabiy tilda so'zlaydigan mutaxassislar

bo'lib yetishyapti, deb ayta olmayamiz. Shunday ekan, talabalarda muloqot madaniyatini, ayniqsa, pedagogik muloqotni tarbiyalash pedagogika institutlaridagi ta'lim tizimining ajralmas qismi, eng muhim vazifalaridan biri bo'lishi lozim". Shundan kelib chiqilsa, pedagogning kasbiy malakasini yuksaltirish, uning pedagogik muloqot mahoratini oshirish, kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish va hissiy intellektini mustahkamlash kabi jihatlar ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini tayin etuvchi muhim omillar qatoriga kiradi. Maktabgacha ta'lim metodisti Dono Babayeva ta'kidlaganidek, bolalarga "pedagog-tarbiyachi kundalik hayotda, o'yinlarda, mashg'ulot – faoliyatlar jarayonida, birgalikdagi mehnat faoliyatida va ular bilan muomalada ta'sir ko'rsatadi". Shu bois tarbiyachi nafaqat ta'lim beruvchi, balki bolaning shaxsiy kamolotini qo'llab-quvvatlovchi hamdard, tushunadigan va ishonchli yetakchi bo'lishi ahamiyatlidir. Demak, bugungi kun tarbiyachisidan nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalar, balki chuqur psixologik tayyorgarlik, bolaga mehr va yuqori darajadagi muloqot madaniyati talab qilinadi.

Mazkur muammoning ilmiy talqini ijtimoiy psixologiyaga oid adabiyotlarda umumiy xarakterda nazariy jihatdan yoritib berilgan. Bu umumlashma fikrlarni muloqot bilan bog'liq hamma jarayonlarga, jumladan, maktabgacha ta'lim sohasi uchun mutaxassis tayyorlashda bo'lajak faoliyatni ko'zlab tatbiq qilish mumkin. Avvalo respublikamizdagi yetakchi psixolog Ergash G'oziyevning "Sotsial psixologiya" nomli o'quv qo'llanmasidagi muloqotning genezisi, muloqotning shaxs taraqqiyotidagi o'rni, muomalaning psixologik kategoriya sifatidagi ahamiyati masalalari yoritilgan qism metodologik asos mavqeyida deyish mumkin.

Voris Ahrorovning ayni shu nomdagi o'quv qo'llanmasida mavzuga qarash yanada boyitilgani kuzatiladi. Olim muloqot, o'zaro ta'sir hodisasini ta'riflar ekan, har qanday ijtimoiy faoliyat, jumladan, ta'lim-tarbiya uchun taalluqli quyidagi fikrlarni bildiradi: "Har qanday muloqotning eng elementar funksiyasi – suhbatdoshlarning o'zaro bir-birini tushunishlarini ta'minlashdir. ... Uning ikkinchi muhim funksiyasi sotsial tajribaga asos solishdir. Odam bolasi faqat odamlar davrasida sotsiallasadi, o'ziga zarur insoniy xususiyatlarni shakllantiradi". Olimning shaxslararo psixologik ta'sirning verbal, paralingvistik hamda noverbal shakllari to'g'risidagi fikrlari kichik yoshdagi bolalar tarbiyasi jarayoniga tayyorlanayotgan talabalar uchun muhimdir. Bu uchala shakl tarbiyachi faoliyatida har kuni: bolalarni qabul qilib olishda, mashg'ulotlar davomida, uyquga yotqizishda, sayrda, frontal va individual faoliyatda, uyga kuzatayotganda – barcha jarayonlarda pedagog tomonidan qo'llanadi. Ayni paytda ular qaysidir holat, kechinma ifodasi o'laroq bolalarda ham namoyon bo'ladi. V.M. Karimova, O.E. Hayitov, N.SH. Umarova hammuallifligidagi darslikda keltirilishicha, "Muloqot shunchalik ko'p qirrali jarayonki, unga bir vaqtning o'zida quyidagilar kiradi: a) individlarning o'zaro ta'sir jarayoni; b) individlar o'rtasidagi axborot almashinuvi jarayoni; v) bir shaxsning boshqa shaxsga munosabati jarayoni; g) bir kishining boshqalarga ta'sir ko'rsatish jarayoni; d) bir-birlariga hamdardlik bildirish imkoniyati; e) shaxslarning bir-birlarini tushunishi jarayoni".

Biz so'z yuritayotgan mavzu yuzasidan rus maktabgacha ta'lim pedagoglarining tadqiqotlari dunyoda keng e'tirof topgan.

Rus (sobiq sho'ro) olimi L.S. Vygotskiy, shveysariyalik J.Piaget (Piaje) hamda avstriyalik Z.Freyd tarbiyachi-pedagogning tarbiyalanuvchi bilan muloqoti bolaning har tomonlama: aqliy-intellektual, ma'naviy, xususan, ruhiy takomilida ulkan ahamiyat kasb etishini ta'kidlaganlar. Ayniqsa, bular qatorida birinchi tilga olingan olimning qarshlari g'oyatda ahamiyatli. U bilishga intilish (faollik), predmetli faoliyatni o'zlashtirish, nutq rivojlanishi,

bolaning o'zidan kattalar bilan munosabati bolaning ruhiy, aqliy hamda ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi aspektlar sifati deb biladi. M.Lisina esa bu borada hissiy munosabatlarga katta e'tibor qaratadi. Bu qarashda, bizningcha, jo'yali yondashuv bor: muloqot ijtimoiy xarakterga ega bo'lib, uning zamirida kattalarning bola bilan munosabatlari va faol murojaatlari yotadi. Mazkur jarayonda bola beixtiyor kuzatish, diqqat qilish, mexanik xotira, reaksiya bildirish kabi qobiliyatlar shakllana va rivojlana boradi. Boshqalardan farqli ravishda o'tgan asrda yashab o'tgan olimlaridan A.N.Leontev bola faoliyatining barcha tuzilmalar, jumladan, muloqot, munosabatlar immanent (ichki, ichdan kelib chiqadigan) xarakterga ega degan qarashni ilgari surgan edi. Unga ko'ra, ota-onalar, oiladagi boshqa kattalar, jumladan, tarbiyachining o'rni faqat tashqi omil sifatida belgilangan. Bu fikr, bizningcha, biroz bahsli, negaki bu olimning salafaridan bo'lgan L.S. Vygotskiy undan oldin bola uchun kattalar bilan muloqotni har qanday individual faoliyatga nisbatan dastlabki omil sifatida mantiqli ravishda asoslab bergan edi. Ushbu qarashga har qanday farzand ulg'aytirayotgan oiladagi jarayonni kuzatgan holda asosli misollar topish mumkin. Shu bois ham o'z vaqtida M.I. Lisina muloqotga ehtiyoj bolaning shaxsini ajratib ko'rsatuvchi va u bilan mazmunli muloqotni amalga oshiruvchi kattalarning pozitsiyasi bilan belgilanadi, deb ta'kidlagan edi. Biz ham uning fikrlariga qo'shilamiz. Haqiqatan ham aynan kattalar: ota-ona, bobo-buvi, aka-opalar muloqoti bolaning ongiga asos bo'ladi va unga insonlar jamiyatiga xos hayot tarzini singdiradi. Bolalar bog'chasida esa tarbiyachi bilan muloqot va boshqa munosabat shakllari uni yanada ijtimoiylashtiradi, bilim olishga tayyorlaydi. Olima fitratga ko'ra bola ko'p qirrali subyektdir, u bilan muloqotning motivi sifatida o'zaro munosabatda bo'ladigan boshqa subyekt (odamlar)ning sifatlarini ko'rsatib, kommunikativ faoliyat motivlari o'laroq kirishuvchanlik, bilish va shaxsiy motivlar kabilarni ajratib ko'rsatadi.

*munosabatga kirishgan insonlar obrazini xotirada saqlab qolish;

*o'zini shaxs sifatida taniy bilish – "Men"ini anglash.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Ma'murova F.T., Abdullayeva N.X., Qodiraliyev N. G. Bo'lajak pedagoglarda muloqot-madaniyatini tarbiyalash. Экономика и социум. 2022, №4. 240-b.
2. Babayeva D.R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. T.: Barkamol fayz media. 2018, 310-bet.
3. G'oziyev E.G'. Sotsial psixologiya. O'quv qo'llanma. T.: Noshir, 2012. (316)
4. Ahrorov, Voris. Sotsial psixologiya. O'quv qo'llanma: Samarqand davlat universiteti. – Samarqand: SamDU nashri, 2020. 80-b.
5. Karimova V.M., Hayitov O.E., Umarova N.SH. Sotsial psixologiya. Darslik. Chirchiq: O'zDJTSU, 2020. 51-bet. (225)
6. Выготский Л.С. Педагогическая психология. - М., 1991. - 246 с.
7. Пиаже Ж. Мышление и речь ребенка. — Педагогика- Пресс, 1999.
8. Фрейд, Зигмунд. Основные психологические теории в психоанализе. — М.: АСТ, 2006. — 400 с.
9. Выготский Л.С. Педагогическая психология. - М., 1991. 118-bet.
10. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – Москва: Нальчик, 1996.(-312 с.)
11. Лисина М.И. Общение и его